

УДК 801.541.259

801.631.4:811.163.41`38

DOI 10.7251/NSK1312005C

Оригинални научни рад

Нина С. Ђеклић*
Универзитет у Источном Сарајеву
Педагошки факултет Бијељина

ТИПОВИ ХИЈАСТИЧКИХ СТРУКТУРА У СТАНДАРДНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт: У раду се анализирају структурни типови хијастичких структура на примјерима ексцерпираним из функционалних стилова стандардног српског језика, поготово књижевноумјетничког ⁴.

*ninaseklic@yahoo.com

⁴ Примјери које у раду наводимо ексцерпирани су из следећих прозних дјела књижевноумјетничког функционалног стила: (М. Булатовић, ЦП) – Миодраг Булатовић, *Црвени петао лети према небу*, Новости, Београд, 2006; Владика Велимировић, Н. (Владика Николај, МБ) – Владика Николај Велимировић, *Молитве и беседе*, Народна књига, Београд, 2005; Кочић, П. (П. Кочић, МП) – Петар Кочић *Мрачајски прото*, Народна књига, Београд, 2005; Јосић Вишњић, М. (М. Јосић Вишњић, СНГ) – Мирослав Јосић Вишњић, *Стари и нови години*, Народна књига, Београд, 2005; Ненадић, Д. (Д. Ненадић, П) – Добрило Ненадић, *Поплава*, Народна књига, Београд, 1982; Ненадић, Д. (Д. Ненадић, Д) – Добрило Ненадић, *Доротеј*, Народна књига, Београд, 2005; Павић, М. (М. Павић, ПСЧ) – Милорад Павић, *Предео сликан чајем*, Библиотека Новости, Београд, 2004; Селенић, С. (С. Селенић, ТМ) – Слободан Селенић, *Timormortis*, Свјетлост, Сарајево, 1990; Селенић, С. (С. Селенић, ОИО) – Слободан Селенић, *Очеви и оци*, Свјетлост, Сарајево, 1990; Селимовић, М. (М. Селимовић, ТШ) – Меша Селимовић, *Тишине*, Изабрана дела, Београд, 2008; Селимовић, М. (М. Селимовић, Т) – Меша Селимовић, *Тврђава*, Свјетлост, Сарајево, 1991; Ћоровић, С. (С. Ћоровић, СМ) – Светозар Ћоровић, *Стојан Мутикаша*,

Лингвостилистичка анализа обухватила је и стилематични, и стилогени, и функционални аспект проучавања ових онеобичајења насталих прекомпоновањем једне позиционе структуре у другу, тако што друга представља, једноставним језиком речено, „одраз прве структуре у огледалу”, реализован обрнутим распоредом ријечи. Рад, надаље, показује како се употребом одређених стилистичких средстава (у античко-реторичком смислу те ријечи) и стилских фигура може оплеменисти ауторски стил и језик дјела учинити експресивнијим.

Кључне ријечи: *хијастичке структуре, синтаксостилеме реда ријечи, стилогеност, стилематичност, експресивност.*

Стилска фигура именована још у дјелима античких реторичара, која почива на принципу одступања од стилистички необиљежене језичке форме и уобичајеног реда ријечи јесте *хијазам*. Дефинише се као „укрштени поредак ријечи, размјештај у облику крижа код којег су елементи или ријечи, које чине двије скупине, размјештене обрнутим редом, па то рађа идеју о симетрији” (Симеон, 1969, стр. 471). У њеном одређењу сви се слажу да је ријеч о обрнутом, укрштеном распореду, али и истичу да је ријеч о „стилски обележеним инверзијама распореда” који на себе јаче привлаче пажњу (Поповић, 2004, стр. 166). Милош Ковачевић, пак, са чисто лингвостилистичког аспекта, наглашава да један тип хијастичких структура настаје обрнутим распоредом редуплицираног реченичног члана у синтаксичким спојевима, „најчешће координираној синтагми састављеној од двију субординираних синтагми у којима

Свјетлост, Сарајево, 1966; Ћоровић, С. (С. Ћоровић, ЦД) – Светозар Ћоровић, *Целокупна дела VI*, Народна Просвета, Београд, 1932; Публицистички функционални стил: Блиц – Блиц, дневне новине из Београда.

зависни члан има једном препозитиван а други пут постпозитиван положај у односу на управни члан синтагме” (Ковачевић, 2000, стр. 340). Другом типу хијазма припадају и структуре које нису ослободене палилогијом, већ су само засноване на неподударном и обрнутом распореду синтаксичких јединица у двјема структурама, које бисмо, да није дошло до промјене у редослиједу ријечи, сврстали у паралелизме. Дакле, хијастички распоред компонената стилска је фигура супротна од паралелизма, који је настао аутоматским понављањем једном већ изабране позиционе структуре (Поповић, 2004, стр. 165), и који најчешће упућује на немаркирани распоред компонената.

Све хијастичке структуре према критеријуму отклона у реду ријечи, односно понављања истог реченичног члана обрнутим распоредом у двије структуре са редупликацијом или без ње, разврставамо овдје у два основна типа:

- Хијастичке структуре ослободене палилошким понављањем (1) и
- Хијастичке структуре оформљене укрштањем распореда компонената без палилошког понављања (2).

(1) Хијастичке структуре ослободене палилошким понављањем карактерише или обрнут распоред редуплицираног конгруентног атрибута у саставу двије субординиране синтагме, или укрштени распоред реченица са обрнуто распоређеним предикатима. Тако, овдје наводимо два подтипа хијастичких структура.

Подтип хијастичких структура са обрнутим распоредом редуплицираног конгруентног атрибута потврђују следећи примјери⁵:

(1.1.) (...) како одолевају киши општинска јавна добра и инсталације општинске... (Д. Ненадић, П, 25); Жмиркао је и гледао како се његов друг игра с реком, како кваси своју шиљату и космату главу, и врат свој дуги и

⁵ подвлачења су ауторова

жилави... (М. Булатовић, ЦП, 12); Ако си три године из дана у дан дубио бритвицом ово тврдо дрво (брестово ли, јасеново, орахово, дудово, крушково, дренаво), зар ниси неки траг о себи у њему за вечност уклесао, *помен неки*, мисао, слутњу, тајну, псовку, радост, жудњу, патњу. (Д. Ненадић, Д, 72); Ни украо, ни отео, него зарадио, лијепо зарадио, својом вјештином и мајсторлуком својим! (С. Ћоровић, ЦД, 163).

Наведени (1.1.) подтип хијазма издваја се од осталих по онеобичајеној позицији конгруентног атрибута, који је у другом дијелу структуре постпонован, односно смјештен иза именске ријечи коју одређује.

Слиједи подтип хијастичких структура са обрнуто распоређеним предикатима, као у примјерима:

(1.2.) *Маслачка је било више него на гори листа, више но траве – било га је колико и ваздуха.* (М. Булатовић, ЦП, 257); *Нема огледала, ако нема лица пред огледалом. Но узалуд је и лице пред огледалом, ако светлости нема.* (В. Николај, МБ, 209); *Као што ме снови муче тако ме муче и ствари.* (В. Николај, МБ, 209); *Куд војска прође, трава не ниче, али ничу дјеца.* (М. Селимовић, ДС, 220); *Али знам да се скоро догодило, и да се догодило под позну, дубоку јесен на једном планинском друму.* (П. Кочић, МП, 79); *Цене некретнина су ниже, комуналије су јефтиније, а јефтинији је и најам стана.* (Блиц Република Српска, 5111, 7. 5. 2011, 1). У примјеру *Нога ме боли, мислим увријеђено. Боли ме нога.* (М. Селимовић, ТШ, 118) – глаголска лексема *боли* смјештена је у првом дијелу структуре на крај реченице, а у другом на почетак. Информативно тежиште првог дијела јесте лексема *нога*, док се у другом дијелу информација само понавља обрнутим распоредом чланова. Понављањем већ реченог, аутор слика стање човјека чију пажњу омета бол, па му је само та мисао на памети. Одлика наведеног (1.2.) подтипа јесте и распоређивање предиката у финалну реченичну позицију у једној од двије реченице у склопу хијастичке структуре, тако што се на првом мјесту у реченици нађе

реченични члан коме по граматичко-семантичком моделу ту није мјесто. Неријетко, предикату је антепонирани објекат, па и иницијално позициониран, што структуру чини још стилематичнијом.

У примјеру (*Гледао сам јој руменило обрашчића зажарених од жеље и крупне сам јој очи гледао, те ми сад светле као два горска језерца.* (Д. Ненадић, Д, 33)) експресивну вриједност прибавља други дио структуре (*крупне сам јој очи гледао*), и то објекатска синтагма *крупне очи* раздвојена уметањем помоћног глагола *сам* и индиректног објекта *јој*. Раздвајањем, оба члана субординиране синтагме постају наглашена. Такође, цијела синтагма распоређена је у иницијалну реченичну позицију што јој прибавља статус информативно најбитнијег члана.

Примјер (...) *па су на странице новина и часописа, поред анонимних и текстова потписаних именом и презименом, стигли чак и групни апели* (...) (Мирослав Јосић Вишњић, СНГ, 82)) усложен је и поступком супстантивације, с тим што је распоред атрибута у синтагмама сасвим уобичајен. Супстантивација укида уобичајени поновљени дио у саставу хијастичке структуре.

(2) Хијастичке структуре оформљене укрштањем распореда компонената без палилошког понављања, у зависности од типа укрштених језичких јединица, односно од њихове синтаксичке функције, дијелимо у три подгрупе, и то:

- Хијастичке структуре (2.1.) са онеобичајењем у распореду конгруентних атрибута у првом или другом дијелу структуре.
- Хијастичке структуре (2.2.) са обрнутим распоредом предиката у двије независне реченице.
- Хијастичке структуре (2.3.) са неуобичајеним размјештањем лексеме *као*.

Структуре са обрнутим распоредом можемо приказати моделом:

AkS u SAk или **SAk u AkS**. Такви су примјери:

(2.1.) (...) *свилен шал му је око врата, и кравата на бијелој кошуљи, сива, са црним пругама.* (М. Селимовић, 7); *По десет, по петнаест товара, на изгладњелим, мршавим коњима и по неколико крда стоке, крупне и ситне,*

од чије рике, буке и блеке одјекивала брда и планине, гониле су моје кириције и моји момци, и читавим путем пјевало се, шенлучило, пуцало из пушака. (С. Ћоровић, 164); (...) тако да му ти одсудни догађаји могу једног дана можда окренути и показати ону своју праву страну – лице са којег се може прочитати судбинско значење и смисао њихов у животу човека. (М. Павић, 116); И тихе ријечи су могуће, и поглед који само нас види, и рука, најдража, што се милостиво пружа да ти додирне чело, у сну, и ријеч без одређеног значења што се дуго памти, као звоњава, као тиха музика. (М. Селимовић, 181); Ипак, прекинуо сам поглавље на том месту јер је тако хтео живот свакодневни, људска трошност, безначајност виших стремљења која се обелодани чим се наша душевна и умна настојања сучеле са смрћу (С. Селенић, 45).

Ако је први дио структуре обиљежен нормалним редом компонената у саставу субординиране синтагме са конгруентним атрибутом, други дио је са становишта граматичко-семантичког реда ријечи онеобичајен, и обрнуто. Дакле, прва промјена настаје у оквиру синтагме, да би се потом одразила на цијели координирани спој двије субординиране синтагме.

Посебну емфатичку вриједност има Кочићева екскламативна реченица (*Народе мој заробљени и кукавна Отаџбино моја!* (П. Кочић, МП, 174)) чија структура је оформљена по моделу *SAkAk* и *AkSAk*. Два конгруентна атрибута првог дијела структуре су постпоновани, и самим тим онеобичајени, док је у другом дијелу структуре именица *отаџбина* ограђена двама атрибутима од којих је атрибут *моја*, такође, у онеобичајеној позицији. У оба дијела наглашавају се својства именица. Народ је заробљен, али и отаџбина, која је у формалном смислу и опкољена двама атрибутима.

За разлику од претходне групе примјера у којима је онеобичајен распоред атрибута, наводимо и примјер хијастичких структура у којима је обрнут распоред предиката:

(2.2.) *Дува студен вјетар, оштра, ледена измаглица бије и гризе по образима, око бркова и косе хвата се мекано, бјеличасти иње (...)* (П. Кочић, МП, 61).

Наведени (2.2.) примјер показује зачудно распоређивање предиката у јаку иницијалну позицију, а друга његово премјештање у јаку финалну позицију. Дакле, опет је ријеч о структури са стилистички и информативно маркираним редом ријечи.

За њима слиједи структуре са онеобичајеним распоређивањем лексеме као:

(2.3.) *Освануо је дан као срча бистар, плав као Јадран, као Велебит миран* (Д. Ћосић, ВВ, 411).

Неуобичајено размјештање лексеме *као* у спојевима који ближе одређују именицу *дан* има искључиво стилистичке вриједности, скоро поетске. Промјеном мјеста лексеме *као* цијела структура постаје разиграна, ведра, динамична, изразито експресивна и сликовита.

У овом раду све хијастичке структуре, на основу понављања истог реченичног члана обрнутим распоредом у двије структуре са редупликацијом или без ње, класификовали смо у двије групе: хијастичке структуре осложене палилошким понављањем (1) и хијастичке структуре оформљене укрштањем распореда компонената без палилошког понављања (2). У хијастичким структурама осложеним палилошким понављањем, уколико је ријеч о поновљеном и постпонованом конгруентном атрибуту (1.1.), са становишта функционалне реченичне перспективе, у првом дијелу структуре, гдје је уобичајено позициониран, он представља ново у саставу рематског језгра, док у другом дијелу структуре, иако је граматички неуобичајено распоређен, чини дато, такође, у саставу рематског језгра. Хијазмом оформљене структуре са поновљеним предикатом (1.2.), у информативном смислу, указују на истицање садржаја реализованог послје поновљеног предиката. У примјерима хијастичких структура другог типа, заснованим на

стилистички маркираном распоређивању конгруентних атрибута у оквиру другог сегмента, биљежимо информативну наглашеност постпонованог атрибута. Такав је случај и са хијастичким спојевима другог типа са обрнутим распоредом предиката. Такође, изразиту експресивност показали су примјери са пермутованом лексемом *као*.

Литература

- Ковачевић, М. (2000). *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Поповић, Љ. (2004). *Ред речи у реченици*, Београд: Чигоја.
- Silić, J. (1984). *Od rečenice do teksta*, Zagreb: Liber.
- Simeon, R. (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I/II*, Zagreb: Matica hrvatska.

Nina Ćeklić

TYPES OF CHIASTIC STRUCTURES IN THE STANDARD SERBIAN LANGUAGE

Summary

The paper analyses the types of chiasmic structures in all functional styles of the standard Serbian language, with special emphasis on literary functional style which has yielded the greatest number of examples. Linguo-stylistic analysis includes the language structure and functional values of the chiasmic structures in which two or more elements are related to each other through a reversal of structures, so that, metaphorically speaking, they display „the reflection of the first structure in the mirror”. Furthermore, the paper tends to show how author’s writing style can be improved and made more expressive by using such stylistic devices (in a rhetorical sense of the word).

Key words: *chiasmic structures, syntax stylemes word order, stylemesness, expressiveness.*